

6.2 NEMZETKÖZI TAPASZTALATOK

Az ENSZ a gyermekek jogairól szóló egyezményében (1989) megerősíti, hogy minden gyermeknek joga van az oktatáshoz és az Agenda 21-ben megfogalmazott prioritásokhoz, amely elsősorban az alapképzés támogatását tűzte ki.

A gyerekek már koragyermekkorban megtapasztalják a természeti kihívásokat, és ez az az érzékeny időszak, amikor az alapvető értékeket és attitűdöket megalapozhatjuk. Kutatásokból és tapasztalatokból tudjuk, hogy még a nagyon fiatal kisgyermekek is képesek kifinomult gondolkodásra a társadalmi-környezeti kérdések kapcsán, és hogy minél korábban találkoznak a fenntarthatóság eszméivel, annál nagyobb lehet a hatásuk.

Ebben az összefüggésben különösen jelentősnek tekinthető az a munka, amelyet a Göteborgi Egyetem és a Chalmers Műszaki Egyetem végzett a Környezetvédelmi és Fenntarthatósági Közös Központon (*GMV, Joint Center for Environment and Sustainability*) keresztül. A GMV kezdeményezés 2004-ben kezdődött az „Oktatás a fenntartható fejlődésért” nemzetközi konferenciával a fenntarthatóságra nevelésért Göteborgban, amelynek címe: Tanulás a világunk megváltoztatása érdekében (*Learning to change our world*). Az ezt követő workshopok eredményeként vitaanyag jelent meg a kisgyermekkorai nevelésről.

Ezek az ajánlások (*Davies et al. 2009*) azon a feltételezésen alapultak, hogy a gyermekek kompetens, aktív szereplőknek tekinthetők a saját életükben, és képesek részt venni (*ezt gyakran a körülmények meg is követelik*) az őket érintő komplex környezeti és társadalmi kérdésekben. Ezek az ajánlások eltávolodnak a koragyermekkor olyan romantikus elképzeléseitől, mint az ártatlan játék színtere, és hogy minden gyermek védett, biztonságos, boldog élet él, amelyre a környező események nincsenek hatással.

Az ajánlások nyolc alapelvet javasolnak, amelyek közül nagyon fontos a mindenki számára elérhető (élethosszig tartó) tanulás, ahol lényeges, hogy minden gyermek hozzáférjen a kisgyermekkorai oktatáshoz, és tapasztalja meg környezete fenntarthatósági kihívásait. A fenntarthatóságra nevelés sikerességének további fontos eleme, hogy a koragyermekkorai nevelésben a gyermekek mindennapi életükbe ágyazott integrált tantervi megközelítésekkel és tudáselemekkel találkozzanak és olyan pedagógusoktól tanuljanak, akik maguk is ismerik és elkötelezettek a fenntarthatósággal kapcsolatban és az adott oktatási intézmény működése is lehetőleg minél kisebb környezetterhelést eredményezzen.

Siraj-Blatchford és Pramling-Samuelsson tizennégy ország, Kína, a Cseh Köztársaság, Finnország, Oroszország, Szlovákia, Franciaország, Írország, Ausztrália,

Brazília, Bulgária, Svédország, az Egyesült Királyság és Kenya szakértői válaszadó részvételével felmérést végzett a fenntartható fejlődésre nevelés (*Education for Sustainable Development, ESD*) szerepével kapcsolatban az kisgyermekkorai gondozás és nevelés (*Early Childhood Care and Education, ECCE*) során (Siraj-Blatchford – Pramling-Samuelsson 2016). Kenyán kívül ezekben az országokban számos környezeti óvodai nevelési programot találtak, és a legtöbb kapcsolódó országban szemináriumokat, workshopokat és anyagokat biztosítanak már néhány éve.

Egyes országokban az ESD szempontjai is beépülnek a koragyermekkorai nemzeti tantervekbe. Az összehasonlító kutatások azt mutatják, hogy a fejlett országokban a kormányzatok, a szakma és a helyi közösségek között is egyre szorosabb kapcsolat van és az érintettek is egyre komolyabb jelentőséget tulajdonítanak az ESD oktatásának és az óvodai oktatásban részesülő gyermekek közel 100%-a részesül környezetvédelmi oktatásban. Ezzel szemben viszont a mintában szereplő kevésbé fejlett Kenyában a kutatások alapján a 3–6 éves gyermekek 65%-a nem fér hozzá az óvodai ECCE tevékenységekhez, és vannak olyan területek, ahol a gyerekek csupán 9%-a jár óvodába.

A világszerte végzett ECCE-ESD munka tematikus és holisztikus projekttevékenységeket is tartalmaz. Ezek célja, hogy kiegyensúlyozott megoldásokat találjanak azokra a problémákra, amelyek érintik az egyes releváns gazdasági, környezeti és szociokulturális dimenziókat. Vannak azonban egyértelmű, konkrét alaphozzáállások, készségek és ismeretek, amelyek az egyes pillérekhez kapcsolódnak (pl. *takarékosság, környezetvédelem, empátia*). Az óvodai nevelés során érintett tématerületek abból a szempontból is érdekesek, hogy a fenntarthatóság három fő dimenziója közül melyik területek bizonyulnak meghatározónak.

Nyilvánvaló jelenség világszerte, hogy az oktatási-nevelés folyamat során elsősorban a környezeti a társadalmi kérdések jelennek meg hangsúlyosabban, ugyanakkor a gazdasági dimenzió háttérbe szorul: ennek az oka természetesen az, hogy e korosztály a gazdasági folyamatok jellegzetességei, jelenségei és következményei, környezetre gyakorolt hatásai sokkal kevésbé érthetőek, mint az idősebb generációk esetén. Ugyanakkor már ez a fiatal generáció is találkozik a fogyasztással, termékek és szolgáltatások megvásárlásával és használatával, amelyek esetében a gazdasági dimenzió is beépíthető az ismeretkörökbe.

A környezeti dimenzió vezető szerepe azzal is összefügg, hogy a pedagógusok számára kézenfekvő lehetőségként jelentkezik a gyerekeket körülvevő környezet megismerése, a szűkebb lakókörnyezet környezeti kihívásainak megértése. A környezettudatosság előmozdítására gyakorolt legfontosabb hatást általában a szabadban szerzett gyermekkorai élmények jelentik.

A szabadtéri tanulás potenciálját már régóta ismerik. A szabadtéri oktatás Skandináviában különösen elterjedt, célja, hogy javítsa a fizikai fejlődést és a gyermek kapcsolatát a természettel. Sok skandináv óvoda épül félreeső erdős területen. A „Forest Schools” (*erdei iskolák*) egyre népszerűbbé válnak sok más európai, észak-amerikai, ázsiai és ázsiai-csendes-óceáni országban is (*Bruce 2012, Davis 2009*).

A fenntarthatóság társadalmi és kulturális dimenziója azokkal a társadalmi, kulturális és politikai kérdésekkel foglalkozik, amelyek befolyásolják az emberek életének minőségét és folytonosságát a nemzeteken belül és azok között. A társadalmi fenntarthatóság eléréséhez egyenlőségre és méltányosságra van szükség az egyének és csoportok között, a nemzeti határokon kívül és belül, valamint a generációk között is. A fenntartható fejlődés ezért az együttérzés, a különbségek és a másság tiszteletben tartása, az egyenlőség és a méltányosság szellemiségét igényli. A felnőttek nagyban hozzájárulhatnak ahhoz, hogy a gyermekek saját magukról és másokról pozitív képet alakítsanak ki. Világszerte számos tanterv-fejlesztésre került már sor ezen a téren is.

Míg az ENSZ fenntartható fejlődésre nevelés évtizedének (Decade of Education for Sustainable Development, DESD, 2005-2014) korai szakaszában megkérdőjelezték az ESD szükségességét a társadalom legfiatalabb tagjai számára (túl fiatalok az ilyen összetett és nehéz kérdésekhez, hadd legyenek gyermekek, ne foglalkozzanak ezzel), mostanra már világos, hogy az ESD-nek az ECCE-ben fontos szerepet kell játszania, hiszen a korábban említett negatív tendenciák nem javulnak, a mai fiatal generációkat fel kell készíteni a jövő várható kihívásaira, akik optimális esetben a környezeti szempontokat sokkal jobban figyelembe vevő, tudatosabban fogyasztó, fenntarthatóbb erőforrás-használatot megvalósító tagjai lesznek majd a társadalomnak.

Azt sem szabad elfelejtenünk, hogy a kevésbé fejlett országokban erre a generációra és e fiatalokat nevelő szülőkre már most is meglehetősen nagy hatást gyakorol az éghajlatváltozás, és a változások gazdasági tevékenységekre, erőforrás-használatra gyakorolt hatásai. Ezeken a területeken tehát jóval sérülékenyebbnek tekinthető ez a generáció, azonban e változások már a fejlett világokban is egyre inkább érzékelhetők. A következőkben azokat a tématerületeket, tudáselemeket vizsgálataira kerül sor, amelyek az oktatási-nevelési folyamatok során hangsúlyosak a fenntarthatóságra neveléssel kapcsolatban.

A természeti erőforrások kimerülése, az üvegházhatású gázkibocsátás növekedése, a hulladéklerakók és a szennyezett vizek csak néhány hatás, amit társadalmunk okoz a jövő generációi számára az azonnali és a maximalizált kényelem jellemezte életstílus miatt. Sok közösséget fenyeget az emelkedő tengerszint, és a problémák legsúlyosabban a legszegényebb országokban élőket érintik. Ez pedig hatással van

az erőforrásokhoz történő hozzáférésre, a migrációra, az élelmiszertermelésre és vízgazdálkodásra, valamint az oktatási, egészségügyi és szociális rendszerek működésére, fenntarthatóságára. Bolygónkon sajnos már most is nagy károk keletkeztek, és e károk egy része helyrehozhatatlan.

A koragyermekkor szakembereinek nagyon fontos szerepük van abban, hogy a gyermekek olyan élményekhez és ismeretekhez jussanak, amelyek segítik őket a környezet és a társadalom közötti összefüggések megértésében. Már ebben a korai életszakaszban elkezdődhet a kialakulásuk azoknak a kritikus gondolkodási készségeknek, amelyek szükségesek ahhoz, hogy megalapozott döntéseket hozzanak a saját és mások életének minőségével kapcsolatban.

Az elmúlt évekig a környezeti nevelés a természet, illetve az ember és a természet közötti kölcsönhatások megismerését jelentette. Míg a környezeti nevelés sok helyen jelen van az oktatási rendszerekben, a hangsúlyt ma már a fenntarthatóságra való nevelésre kell helyezni. Erre azért van szükség, hogy az új generációk felkészüljenek a felelősségteljes, megalapozott döntések meghozatalára, figyelembe véve a hosszútávú hatásokat. Ez nemcsak a jelen állapotokról való tanulást jelenti, hanem azt is, hogy végig gondoljuk, hogy mit tehetünk a holnapért.

Ma már tudjuk, hogy a nagyon fiatal gyermekek is képesek gondolkodni a környezeti kérdésekről, és minél korábban találkoznak a témával, annál nagyobb lehet a hatása. Tapasztalatból tudjuk, hogy milyen nehéz elhagyni hosszú ideje fennálló pazarló szokásokat, még akkor is, ha tudatosan új értékrendet akarunk kialakítani az életünkben. Azok a gyermekek, akik már kiskoruktól kezdve találkoznak újrahasznosítással, a környezet gondozásával, optimális esetben a későbbi életük folyamán is fenn fogják tartani ezt a hozzáállást.

Valójában a kisgyermekek képesek egészen összetett erkölcsi ítéletek meghozatalára is. Már ma is sok intézmény jelentős mértékben hozzájárul a környezeti fenntarthatóságra neveléshez azáltal, hogy beépítik az újrahasznosítást és a komposztálást a mindennapi gyakorlatukba. Ami napjainkban még fejlesztésre szorul az, hogy a gyermekeket már életük korai szakaszában szorosabban be kell vonni a saját életüket, illetve a helyi környezetet érintő kérdések döntéshozatalába.

Számos nyugati városban az utóbbi években felmerült az aggodalom, hogy a gyermekeknek több időt kellene a szabadban tölteni. Ugyanígy aggasztó, hogy az otthoni elfoglaltságokban az elektronikus játékok, számítógépek és a televízió dominál. Ezek a játékok nem segítik a szociális készségek fejlődését, és tovább csökkentik a fizikai aktivitással járó, kinti játéokra fordítható idő mennyiségét. Különösen aggasztó a koragyermekkor elhízás gyakorisága.

Természetesen a koragyermekkori szakértők régóta hangsúlyozzák a szabadtéri tanulás jelentőségét. Skandináviában nagyon gyakori a szabadtéri oktatás, amelynek célja a fizikai fejlődés elősegítése mellett a gyermek természettel való kapcsolatának javítása. Számos skandináv erdei óvoda épült és működik félreeső erdei környezetben. Más intézmények gyakran látogatnak erdőkbe. Egy tipikus nap folyamán a gyermekeknek lehetőségük adódik az általuk kezdeményezett tevékenységekben részt venni, illetve megfigyelni az erdő, az élővilág, az ökoszisztéma működését. Gyakran ösztönzik őket csapatmunkára, problémamegoldásra és közvetlen tapasztalatszerzésre.

A tanterv tervezésénél mindig figyelembe kell venni a gyermekek érdeklődését, ennek kell lennie a személyre szabott tanulás alapjának, ahol a tapasztalati tanulásnak van a legnagyobb jelentősége. A gyermekek érdeklődésre építve képek, videók és tárgyak kiindulópontként szolgálhatnak ahhoz, hogy kiderítsük, mit tudnak és értenek a gyermekek. Miután az ismereteket és a megértett dolgokat beazonosítottuk, felépíthetjük a gyermekek szociokulturális összefüggésekből és tapasztalatokból álló tudását.

A környezetvédelem céljait már széles körben elismerik és alkalmazzák az európai koragyermekkori nevelésben, ezenkívül számos interkulturális kezdeményezés és felismerés is létezik, amelyek a fenntartható társadalmi és kulturális fejlődést támogatják. A gazdasági fenntarthatóság tudatosságának jelenlegi szintje ezzel szemben rendkívül alacsony, és a szakterületen dolgozó pedagógusok közül kevesen ismerik a három pillért (*környezeti, társadalmi és kulturális, gazdasági*), amelyeket a politikai döntéshozók elfogadtak a fenntartható fejlődés alapjának.

A fenntartható fejlődés olyan oktatási programokat igényel, amelyek hangsúlyozzák a tanulási tapasztalatok fontosságát a tanárok, a szülők és a gyermekek számára. Emellett olyan kezdeményezéseket, amelyek arra ösztönzik őket, hogy megvizsgálják, hogy a fenntartható fejlődés kérdése hogyan és miért érint másként minden egyént és közösséget. Gyakran állítják, hogy a takarékossgot elősegítő oktatás egyszerre támogatja a pozitív környezeti értékek és a környezettudatos magatartás kialakulását.

Ahogy Robins és Roberts állította, a fenntartható fogyasztás minden gyakorlatát szélesebb körben kell megalapozni, a környezeti, társadalmi méltányosság, az erkölcsi szempontok és gyakorlatok támogatása és ösztönzése érdekében (*Robins és Roberts 1998*):

- A az áruk és szolgáltatások előállítása, használata és kidobása által okozott közvetlen környezeti terhelés csökkentése
- A legfontosabb fogyasztási cikkekre és szolgáltatásokra – például az élelmiszer,

a víz, az egészségügy, az oktatás és lakhatás – irányuló alapvető szükségletek kielégítése

- a fenntartható megélhetés lehetőségeinek biztosítása
- olyan termékek és szolgáltatások fogyasztása, amelyek pozitívan járulnak hozzá a nők és a gyermekek egészségéhez és jólétéhez
- energia- és vízhatékony készülékek, a tömegközlekedés és egyéb keresett intézkedések fejlesztésének és elfogadásának a fokozása
- a globális környezeti korlátokhoz igazított új termékek és szolgáltatások előállításának és értékesítésének; és
- olyan életstílusok, amelyek nagyobb értéket tulajdonítanak a társadalmi kohézióknak, a helyi hagyományoknak és a nem anyagi értékeknek (*Fien 2002*).

A nevelési program során számtalan lehetőség adódhat arra, hogy a gazdasági folyamatokat, illetve ezek részleteit a gyerekek megismerhessék. A világ előtt álló jövőbeni gazdasági, környezeti, társadalmi és kulturális kihívásokat egyre tisztábban felismerik a nemzetközi politikai szinten. Ám kevésbé ismertek azok a kihívások, amelyeket az egyes nemzetállamoknak kell leküzdeniük, valamint az a tény, hogy a fenntarthatóságra nevelés fejlesztése minden szinten szükséges. Valamennyi oktatási ágazatban kiemelt célnak kell tekinteni a megfelelő tananyag biztosítását, amely felkészíti a kisgyermekeket a jövőbeli életük kihívásaira.

Azok a gyermekek, akiket ma az óvodákban nevelünk, olyan kihívásokkal foglalkozni kezdenek, amelyeket ma még csak nem is ismerünk. Sok kormányzati és nemkormányzati, illetve egyre több piaci szereplő is egyre komolyabban veszi az elkövetkező gazdasági kihívásokat és várható nehézségeket. Optimális esetben a jövő elkerülhetetlenül bizonyos mértékű újraelosztást hoz a nemzetek gazdaságában, és lehetőséget nyújt egy igazságosabb világ megteremtésére. Széles körben elismert tény, hogy a jelenlegi nemzetközi egyenlőtlenség fenntarthatatlan, és komoly veszélyt jelent a biztonságra, a békés együttműködésre és az együttélésre.

A hatékony kisgyermekkorai gondozás és nevelés nagyobb esélyeket adhat a gyermekeknek a szegénység elől való meneküléshez és a hátrányos helyzet leküzdéséhez. Gyermekek milliói az alultápláltság, a szegénység és a rossz egészségi állapot hátrányával kezdi meg az iskolát. Az óvodai programokhoz való egyenlőtlen hozzáférés továbbra is gondot jelent mind a gazdag, mind a szegény országokban.

A fenntarthatóságot szolgáló koragyermekkorai oktatás (*ECEfS, early childhood education for sustainability*) az Efs és a koragyermekkorai nevelés (*ECE, early childhood education*) szintézise, napjainkban egyre jobban fejlődő terület. Ugyanakkor az ECEfS keretei között elindult egy nemzetközi mozgalom az OMEP (*World Organization for Early Childhood Education, a Koragyermekkorai Nevelés Világszervezete*) vezetésével.

A koragyermekkorai nevelésben három módszer tekinthető kiemelten fontosnak a fenntarthatóságra nevelés továbbfejlesztésére:

- az intézmény egészére jellemző fenntarthatóság és fenntarthatóságra nevelés;
- a kisgyermekkorai környezet változásainak kutatása;
- a rendszerszemléletű gondolkodás elfogadása, a változások támogatása a tágabb koragyermekkorai oktatási rendszerben.

A korai oktatási környezetnek három olyan fő eleme van, amivel mindenképpen foglalkozni kell, ha egy intézmény fenntarthatóvá akar válni. Ezek a következők:

- 1. Tanterv és pedagógia** – Ez magába foglalja a játékalapú, integrált tanulási és oktatási tevékenységeket és projekteket, ahol a gyermekek aktív tanulók, reagálva a számukra érdekes valós és releváns környezeti/fenntarthatósági kérdésekre (Davis et al. 2005).
- 2. Környezet** – Ez magába foglalja mind a fizikai, mind a társadalmi környezetet, ahol a természettel való interakció és tanulás lehetőségei könnyen elérhetőek és felhasználhatók, és ahol a fenntarthatósági kérdések kezeléséhez a demokratikus, inkluzív tanulási, oktatási és irányítási megközelítés a legfontosabb.
- 3. Partnerség és közösség** – a családokkal, valamint az intézmény tágabb közösségével és helyi szervezeteivel való szoros kapcsolat biztosítja, hogy a fenntarthatóság érdekében való tanulás és tanítás folyamatos, kétirányú folyamat kell, hogy legyen.

A fenntarthatóság érdekében mindhárom komponenst meg kell változtatni. Nem elég, ha a gyermekek például kertészkedéssel foglalkoznak. Az intézménynek meg kell vizsgálnia vezetési gyakorlatát és megközelítéseit is. Csökkenti-e az iroda például a papír- vagy energiafelhasználását? Támogatja és ösztönözi-e a vezető a személyzetet, mint szakmai tanulási közösséget? Más szóval, gyakorolja-e az intézmény, azt, amit tanít?

A „teljes intézmény” megközelítés mellett nagyon fontos az akciókutatás is a fenntartható oktatási környezet megteremtésében. Az akciókutatást az „*emancipációs praxishoz*” kapcsolódó kutatási módszerként ismerik el, vonzereje az átalakító képességéből és a „*felhatalmazás fókuszából*” ered. Ahogy Kemmis megállapítja, „*lehetőséget kínál a társadalmi kutatás és a társadalmi cselekvés összekapcsolására, és érdemben hozzájárult az oktatás, a tudomány és a társadalom fejlesztéséhez.*” (Kemmis 1994)

A „*fenntarthatóság kultúrája*” az a remélt eredmény, amikor egy koragyermekkorai intézmény a fenntarthatósággal kapcsolatos gondolkodást és gyakorlatokat beépíti tanításának, működésének, környezetének és kapcsolatainak minden aspektusába. Itt válnak a fenntartható gyakorlatok és szokások, mint például a víz és az energia körültekintő felhasználása, valamint az intézményben részt vevők közötti demokratikus döntéshozatali folyamatok a mindennapi tanulás, rutin és kapcsolatok részévé.